

לילה לאו זמן ציצית

א

כתב השולחן ערוך (או"ח סימן י"ח סעיף א):

לילה לאו זמן ציצית הוא, דאמעית מוראיתם אותו (במדבר טו, לט), להרמב"ם כל מה שלובש בלילה פטור אפילו הוא מיוחד ליום, ומה שלובש ביום חייב אפילו מיוחד ללילה. ולהרא"ש כסות המיוחד ללילה פטור אפילו לובשו ביום, וכסות המיוחד ליום ולילה חייב אפילו לובשו בלילה.

מה שכתב המחבר בשיטת הרמב"ם דבגד המיוחד ליום פטור אם לובשו בלילה למד מלשונו בהלכות ציצית (פרק ג' הלכה ז):

כסות של פשתן אין מטילין בה תכלת אלא עושין הלבן בלבד של חוטי פשתן, לא מפני שהציצית נדחית מפני השעטנו אלא גזירה מדבריהם שמא יתכסה בה בלילה שאינה זמן חיוב ציצית ונמצא עובר על לא תעשה בעת שאין שם מצות עשה, שחובת הציצית ביום ולא בלילה שנאמר וראיתם אותו בשעת ראייה, וסומא חייב בציצית אע"פ שאינו רואה אחרים רואין אותו.

וכתב הכסף משנה שמדברי הרמב"ם שכתב שהגזירה היא שמא יתכסה בה בלילה, ולא כתב שהגזירה היא משום כסות לילה, מוכח שבליילה פטור גם בכסות יום. החילוק בין כסות יום לבין כסות לילה לא נמצא ברמב"ם אלא רק החילוק בין יום לבין לילה. מה שכתב המחבר בשם הרמב"ם שהלובש ביום חייב אפילו בבגד המיוחד ללילה, אינו מפורש ברמב"ם, אלא מכיון

שהרמב"ם אינו מזכיר פטור של כסות לילה, משמע שלדעתו הכל תלוי בלבישה, ואם כן אין הבדל בין כסות המיוחדת ליום ובין כסות המיוחדת ללילה. וע"כ הרמב"ם מפרש דהא דאיתא במנחות (דף מ ע"ב) דאסרו סדין בציצית, ולרבי זירא הטעם הוא גזירה משום כסות לילה, וכתב רש"י שם (ד"ה ה"ג ר' זירא אמר) "גזירה משום כסות לילה, שמא יתכסה בו בלילה דפטור מציצית שנאמר וראיתם אותו וזכרתם פרט לכסות לילה ונמצא נהנה מכלאים שלא בזמן מצוה", היינו שהדין תלוי בזמן ולא בבגד אם הוא כסות יום או כסות לילה.¹ וזה בניגוד לרא"ש שסובר שהדין אינו תלוי ביום או בלילה אלא בכסות יום או בכסות לילה.

אבל הרא"ש בהלכות ציצית (סימן א') הביא את דעת רבנו תם: "היה אור"ת הא דקאמר הכא פרט לכסות לילה היינו כסות המיוחד ללילה אבל כסות המיוחד ליום אין בו משום כלאים [אפילו אם לובשו בלילה]". ועיי"ש שמוכח מגמרא מנחות (דף מ ע"ב), וכתב: "הילכך נראה דכלאים בציצית שרי בטלית של איש בין לאיש בין לאשה בין ביום בין בלילה ואפ"ה חשיב מצות עשה שהזמן גרמא כיון דכסות לילה פטור". והנה, מה שכתב שציצית מצוות עשה שהזמן גרמא כיון דכסות לילה פטור, כוונתו לקושי בהבנת ציצית כמצוות עשה שהזמן גרמא, שהרי בפשטות הגדרת זמן גרמא, הוא כדברי הרמב"ם (הלכות ע"ז פרק י"ב הלכה ג): "וכל מצות עשה שהיא

¹ פ' רש"י במנחות מ' ב' ובשבת כ"ה ב' לא פי' כן". וע' משכנות יעקב סימן כ"ג שיישב דעת רש"י.

¹ אבל רש"י בשבת דף כה ע"ב ד"ה ואינהו סברי כתב כרבנו תם שתלוי בכסות. העיר על זה הגר"א בריש סימן י"ח על דברי המחבר שהביא את הרמב"ם: "וכן

כסות יום, או גורם לפטור את הכסות כיון שהיא כסות לילה.

הנה, בברכות (במשנה דף יג ע"א) שנינו "למה קדמה פרשת שמע לזוהיה אם שמוע כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה ואח"כ מקבל עליו עול מצות. והיה אם שמוע לויאמר שזוהיה אם שמוע נוהג בין ביום בין בלילה ויאמר אינו נוהג אלא ביום בלבד", וכתבו התוספות (דף יד ע"ב ד"ה ויאמר):

ויאמר אינה נוהגת אלא ביום - מכאן משמע כר' שמעון דאמר בפ' התכלת דציצית מ"ע שהזמן גרמא וכן איתא בקידושין דקאמר ציצית מצות עשה שהזמן גרמא וא"ת א"כ למ"ד ציצית חובת טלית הוא ואפילו מונחת בקופסא אפ"ה חייבת בציצית היכי אשכחן שיהא הזמן גרמא וי"ל דאם היה כסות המיוחד ללילה פטור והכי איתא בירושלמי דקדושין אמר להם ר"ש אי אתם מודים לי דציצית מ"ע שהזמן גרמא שהרי כסות לילה פטור מן הציצית א"ר אילא טעמא דרבנן שאם היה מיוחד ליום ולילה שחייב בציצית.

ויש לשאול מדוע התוספות בברכות דנים למה ציצית היא מצוות עשה הזמן גרמא רק למאן דאמר ציצית חובת טלית, ואילו התוספות בקידושין שואלים גם למ"ד ציצית חובת טלית וגם למ"ד חובת גברא. אלא נראה שהתוספות בברכות סוברים כרמב"ם שלמ"ד חובת גברא, ביום חייב ובלילה פטור, ולכן קשה רק למ"ד חובת טלית. אבל התוספות בקידושין סוברים כר"ת שגם למ"ד חובת גברא, כסות המיוחדת ליום חייבת אף בלילה ורק כסות לילה פטורה, וקשה גם למ"ד חובת גברא מדוע ציצית היא מצוות עשה שהזמן גרמא.

מזמן לזמן ואינה תדירה נשים פטורות". ובפירוש המשניות לרמב"ם בקידושין (פרק א' משנה ז') כתב וז"ל:

ומצות עשה שהזמן גרמא היא שחובת עשייתה בזמן מסויים, ושלא באותו הזמן אין חיובה חל כגון הסוכה והלולב והשופר והתפילין והציצית לפי שחובתן ביום ולא בלילה, וכל כיוצא באלו.

הגדרה זו נכונה לשיטת הרמב"ם בהלכות ציצית שאין הדבר תלוי בכסות המיוחדת ליום או ללילה אלא תלוי בזמן הלבישה, כל שלובש ביום חייב וכל שלובש בלילה פטור, אבל לשיטת רבנו תם שכסות יום חייבת גם בלילה וכסות לילה פטורה גם ביום, אם כן לכאורה אין זו מצוות עשה שהזמן גרמא, ועיין תוספות בקידושין (דף לד ע"א ד"ה ותפילין) שדנו בזה:

ותימה היכי חשיב ציצית מ"ע שהזמן גרמא למ"ד (מנחות דף מא ע"א) ציצית חובת טלית היא כיון דכלי קופסא חייבין בציצית והתם ליכא זמן גרמא כלל דבין ביום בין בלילה חייבין ואפילו למ"ד (שם) ציצית חובת גברא הוא קשה דכמו דכסות לילה פטורה כשהוא לובשה ביום ה"נ כסות יום חייבת כשלובש בלילה דהכי אמרינן בירושלמי כסות יום שלבשה בלילה חייבת בציצית וא"כ היכי חשיב לה זמן גרמא כיון שחייבת בין ביום ובין בלילה ואומר ר"י כיון שחיובו תלי במה שהזמן גרם לבישתה ביום יש לה ליחשב זמן גרמא שזמן לבישתה גורם החיוב.

אם כן נתחדש כאן חידוש גדול בהגדרת זמן גרמא, שאין הפירוש הוא שהחיוב מוגבל בזמן, ואחרי הזמן נתבטל חיובו, אלא כל מצוה שהזמן הוא גורם בחיובה. וכגון בסוגיין, דזמן לבישת הכסות גורם לחיוב הכסות כיון שהיא

ב

מה שנראה לתוספות בברכות בקושייתם כדבר פשוט שלמ"ד ציצית חובת טלית אין למצוות ציצית שום קשר עם זמן לבישת הכסות, לענ"ד צריך עיון, שהרי מתוך הסוגיה במנחות (דף מא ע"א) משמע שגם למ"ד חובת טלית, עיקר המצוה של עשיית ציצית היא בזמן הליבישה, דהיינו בשעה שמתכסה בה, אלא שהתורה הרחיבה את החיוב גם לכסות שטרם לבש אלא שעומדת ללבישה. וז"ל הגמרא:

אמר רב טובי בר קיסנא אמר שמואל: כלי קופסא חייבין בציצית. ומודה שמואל בזקן שעשאה לכבודו שפטורה, מ"ט? אשר תכסה בה (דברים כב, יב) אמר רחמנא, האי לאו לאיכסויי עבידא.

וז"ל רש"י שם:

כלי קופסא - טליתות הראויין לציצית אף על פי שמקופלת ומונחת בקופסא חייבת בציצית דהואיל ועומדת היא להתכסות בה אשר תכסה בה קרינא ביה.

כיון שחיוב הטלית בקופסא הוא משום שעתיד להתכסות, אם כן פשוט שבליילה, שאם הוא יתכסה בפועל בטלית יהיה פטור, מהיכי תיתי שיתחייב על טלית שעומד להתכסות בה. ונראה שקושיה זו נכללת בתמיהתו של רע"א (חידושים ברכות דף יד ע"ב) על התוספות, ז"ל:

תוד"ה ויאמר וכו' וא"ת א"כ למ"ד וכו'. לא הבנתי דאיך תלי זה אם חובת גברא או קופסא, הא כמו דאמרי' חובת גברא דהוי עשהז"ג,

והיינו אף דגם ביום אין חיוב ללבוש טלית בת ד' כנפות אלא דאם לובש ד' כנפות מוטל עליו העשה לעשות ציצית, ומ"מ אמרינן דאם לובש כך בלילה אין עליו חיוב עשיית ציצית, ה"נ למ"ד חובת קופסא, דאם יש לו בגד בת ד"כ בקופסא מוטל עליו לעשות ציצית, וזהו רק ביום אבל בלילה רשאי להניח הטלית בקופסא בלא ציצית, והוי הז"ג, ואף דאין בזה דבר חדש ולא ענין פלפול ושכל, אעפ"כ לא מנעתי לכותבו כי רצוני מאד לשמוע פיר' הגון, ה' יאיר עיני העורות והיו למאורות.²

בכדי ליישב במקצת את תמיהת רע"א, י"ל דהא דכלי קופסא חייבים זהו חידושו של שמואל, ולולא שמואל היינו אומרים שציצית היא חובת טלית רק לענין מי שלובש כמה בגדים של ד' כנפות שכל אחד מהם חייב, ואילו היה זה חובת גברא היה די בציצית אחת לכל הבגדים, כמבואר בסוגיה שם. אבל לפי שמואל יש חידוש בגדר חובת טלית גם לענין חיוב כלי קופסא, ובגמרא לא מובא המקור לכך. ע"כ כמו שכתב רש"י שכוונת הפסוק "אשר תכסה בה" בלשון עתיד, היינו שאתה עתיד להתכסות בה, ולא שאתה מתכסה בה עכשיו, ואם כן יש ריבוי לטליתות שאתה עומד להתכסות בהן. לפי זה גם טלית בקופסא בלילה הרי הוא עומד להתכסות בה בבקר ולכן נכללות בריבוי שהתורה ריבתה אותן לחייבן בציצית. וראיה לדבר מתכריכין, דאיתא במנחות שם: "ומודה שמואל בזקן

טעמא הוה לי' הזמן גרמא דבלילה מותר ללבוש טלית בת חיובא אף ע"פ שאין בו ציצית ואין צריך להטיל בו ציצית מה שאין כן ביום. הכי נמי למאן דאמר ציצית חובת טלית הוא ואפילו כלי קופסא חייבת, בלילה רשאי להשהות טלית בת חיובא בלי הטלת ציצית, משא"כ ביום חייב להטיל בה ציצית".

² כיו"ב כתב בשאגת אריה סימן ל': "איני יודע מאי קא ק"ל למ"ד ציצית חובת טלית יותר מלמאן דאמר ציצית חובת גברא הוא, הא מ"מ לא חייבה תורה ללבוש טלית בת חיובא כדי לקיים מצות ציצית, אלא שאם יש לו טלית בת חיובא ולובשו חייב להטיל ציצית. והשתא לדידיה נמי תקשה היכא אשכחן שיחא הזמן גרמא. אלא מאי אית לך למימר דהאי

שעשאה לכבודו שפטורה מ"ט אשר תכסה בה אמר רחמנא האי לאו לאיכסויי עבידא" ומשמע שאלמלא הטעם דלא עבידא לאיכסויי היה חייב אף על פי שאינו עומד להתכסות בה עכשיו אלא לאחר מותו, ואם כן גם טלית בקופסא בלילה תתחייב משום שהיא עומדת להתכסות בה ביום. לכן הקשו התוספות למ"ד ציצית חובת טלית, היכא אשכחן שיהא הזמן גרמא.

על פי הנ"ל אפשר לבאר את המשך דברי התוספות בברכות בתירוצם וז"ל (הובא לעיל):

ו"ל דאם היה כסות המיוחד ללילה פטור והכי איתא בירושלמי דקדושין אמר להם ר"ש אי אתם מודים לי דציצית מ"ע שהזמן גרמא שהרי כסות לילה פטור מן הציצית א"ר אילא טעמא דרבנן שאם היה מיוחד ליום ולילה שחייב בציצית.

ודברייהם תמוהים, דאף אם למ"ד ציצית חובת טלית (ולמ"ד זה קאי התוספות בברכות כפי שהסברנו) יהיה תלוי לא ביום ולילה אלא בכסות יום וכסות לילה, סוף סוף כסות יום חייבת תמיד גם בלילה, וכסות לילה פטורה גם ביום כמבואר בתוספות (מנחות דף מ ע"ב ד"ה משום), ואם כן אין כאן מצוות עשה שהזמן גרמא. והרי התוספות כאן לא סוברים כפי שכתבו בקידושין, בשיטת ר"ת: "כיון שחייבו תלי במה שהזמן גרם לבישתה ביום". ומהתוספות בברכות לא משמע שחזרו בהם מהנחתם בקושיה שאם יש חיוב גם ביום וגם בלילה זו מצוה שאין הזמן גרמא. ואם כן מה כוונת התוספות במה שכתבו בתרוצם שאם היה כסות המיוחד ללילה פטור, ומדוע על ידי כך מצוות ציצית הופכת להיות מצוות עשה שהזמן גרמא.

ויש להסביר, לפי מה שבארנו דיסוד החיוב בכלי קופסא הוא מהריבוי "אשר תכסה בה" לחייב גם את הכסות שעומד להתכסות בה, דבכסות לילה שאינו עומד להתכסות בה בזמן חיוב, פטורה מציצית גם בקופסא, וכסות יום בקופסא שעומד להתכסות בה ביום, חייבת גם בלילה, ואכן לתוספות בברכות משום כך לא תהיה זו מ"ע שהזמן גרמא. לכן נראה לומר שפטור לכסות לילה בקופסא, הוא רק כשהכסות נמצאת בקופסא, אבל אם מתכסה באותה כסות לילה ביום, יש לומר שיתחייב בציצית, דאין אנו זקוקים לחייבו מצד עומד להתכסות בה אלא מצד שמתכסה ממש, ולפי זה הפטור של כסות לילה הוא רק כשהם בקופסא, אבל כשנתעטף ממש נוצר גם חיוב גברא, אלא שלגבי כסות יום אין נפ"מ למעשה, דסוף סוף בלילה חייב משום חובת טלית כיון שעומד להתכסות בה בזמן חיוב. וזה פירוש דברי התוספות, "דאם היה כסות לילה המיוחד ללילה פטור", היינו כסות לילה שלובש בלילה פטור, ואם לובש אותה ביום, חייב גם למ"ד חובת טלית משום שזה אינו מופקע מחיוב הגברא שחייב בציצית ביום ולכן זו מצוה שהזמן גרמא.

כל זה ניתן להיאמר בתוספות כאן שלא מזכירים פטור בכסות לילה כשלובש ביום, וס"ל שלמ"ד חובת גברא אינו תלוי בכסות יום אלא החיוב הוא ביום ולא בלילה. מה שאין כן בתוספות בקידושין שכתבו דכסות לילה פטורה כשהוא לובשה ביום, ומפורש שהפטור אינו רק כשהיא בקופסא אלא גם כשהוא לובשה, ולכן הוכרחו לתרץ על פי הבנה חדשה בהגדרת מצוות עשה שהזמן גרמא ולומר "כיון שחייבו תלי במה

שהזמן גרם לבישתה ביום יש לה ליחשב זמן גרמא שזמן לבישתה גורם החיוב".

על פי האמור ניתן להסביר גם את דברי ר' אילא בהמשך דברי הירושלמי שהביא התוספות בכרכות שלכאורה אין הם מובנים וז"ל תירוצ התוספות שהובא לעיל:

וי"ל דאם היה כסות המיוחד ללילה פטור והכי איתא בירושלמי דקדושין אמר להם ר"ש אי אתם מודים לי דציצית מ"ע שהזמן גרמא שהרי כסות לילה פטור מן הציצית א"ר אילא טעמא דרבנן שאם היה מיוחד ליום ולילה שחייב בציצית.

ולא מובן טעמו של ר' אילא בשיטת רבנן שנשים חייבות בציצית, מה התשובה לדבריו של רבי שמעון.³ ויש לומר, שכיון שטענת רבי שמעון היתה מכסות שבפועל לובש ביום, הרי חייב ביום באותה כסות, ופטור בלילה, ועל זה אומרים רבנן שאם למעשה ילבש את כסות הלילה ביום, הרי זו הופכת לכסות המיוחדת ליום ולילה, וממילא שוב אין לדעתם מצב שבו אדם חייב ביום ופטור בלילה, ולכן אף שכסות לילה פטורה מציצית גם לרבנן אליבא דירושלמי, מכל מקום אין הציצית מצוות עשה שהזמן גרמא.

וביתר הסבר: דהנה, הבבלי סובר שלרבנן כסות לילה חייבת בציצית ומוראתם אותו לומדים לימוד אחר (מנחות דף מג ע"ב), והירושלמי חולק, שגם לרבנן יש פטור של כסות לילה. ומה שהתוספות הסבירו את הירושלמי אליבא דמ"ד חובת טלית, הרי זה כיון

שהירושלמי תלה את הפטור בכסות לילה, ולתוספות זה תלוי ביום או לילה ולא בכסות יום וכסות לילה, ולכן הבינו התוספות שהירושלמי קאי למ"ד חובת טלית, וכלי קופסא חייבים רק בכסות שעתידי להתכסות ביום ולא בלילה.

מקור החיוב בדבר שעתידי להתכסות הוא כמ"ש, משום שאשר תכסה בה משמע שעתידי להתכסות בטלית. וכיון שהסבר דברי רבי שמעון "אי אתם מודים לי דציצית מ"ע שהזמן גרמא" לפמ"ש הוא, שאמנם כסות לילה בקופסא פטורה כיון שאינו עתיד ללבוש ביום, אבל אם ילבש בפועל כסות לילה ביום, יתחייב משום שיום מחייב בציצית אף בכסות לילה מצד חיוב הגברא כפי שהסברנו לעיל, לכן לר"ש ציצית היא מ"ע שהזמן גרמא. ואם כן יש לומר שפירוש תשובת רבנן לרבי שמעון "שאם היה מיוחד ליום ולילה שחייב בציצית" היא, שאם לובש בפועל ביום, הרי זה כדין בגד המיוחד ליום ולילה, ולכן חייב בציצית אף אם יהיה בקופסא בלילה, ושוב אין דוגמה לבגד שהלובשו ביום חייב ובלילה פטור.

לפי האמור מיושבת קושיית השואל במהר"ח אור זרוע:

ותאיר עיני, למ"ד חובת טלית, עשייתה גמר מצותה כמו מעקה ומזוזה ועטיפה אינה מצוה. למאי הלכתא שרא רחמנא כלאים בציצית. ושמא כל חדא מצוה באפי נפשה היא, וצריך ב' ברכות, ברכה בשעת עשייה לעשות ובשעת עטיפה להתעטף, הא מנא לן.

3 וע' מהר"ם בנעט שהתקשה בזה וכתב שאולי משום כך התוספות במנחות דף מ ע"ב ד"ה משום, הביאו את הירושלמי וסיימו "וצ"ע".

לד

רסיסי

לילה לאו זמן ציצית

טל

ותירץ בישועות יעקב (סימן י"ט ס"ק א') כפי מה שנתבאר, שלמ"ד חובת טלית החיוב של כלי קופסא הוא משום שעתיד להתכסות בה. אבל אם אין היתר ללבוש כלאים בציצית, הרי אין לחייב כלי קופסא של כלאים שהרי אינו עומד

להתכסות בה. ואם התורה התירה כלאים על כורחנו אין זה בכלי קופסא בלבד אלא גם כשלוש, ויחייב אף בכלי קופסא כי עתיד להתכסות בה.